

Emlékezés Bajza Józsefre (1804-1858), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára

Remembering József Bajza (1804-1858), Full Member of the Hungarian Academy of Sciences

Bajza József jogász, költő, publicista, a magyar műkritika megteremtője, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja 1804. január 31-én született Szücsiben (Heves vármegye). 1858. március 3-án hunyt el Pesten.

Bajza Józsefet a Magyar Tudós Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia jogelődje, 1831. február 17-én tartott nagygyűlésén választotta levelező tagjául. A Magyar Tudós Társaság Bajza Józsefet már a következő évben, 1832. március 10-én rendes tagjává választotta.

Említést érdemel, hogy Bajza Józsefet az 1836-ban alapított Kisfaludy Társaság (korabeli helyesírással: Kisfaludy-Társaság) is tagjául választotta.

Bajza József édesapja Bajza Mihály, édesanyja Bornemissza Zsófia volt. Nagypja, Bajza Pál, az árvai uradalom tiszttartója, 1792-ben kapott nemességet I. Ferenc (1790-1835) magyar királytól. Bajza József felesége Csajághy Júlia (1818-1885), Csajághy Laura, Vörösmarty Mihály felesége, Deák Ferenc egyik gyámleánya, testvére volt.

Bajza József iskolai tanulmányait a ferencrendiek gimnáziumában, Gyöngyösön kezdte. A legfelső gimnáziumi, középiskolai osztályt azonban az 1817/1818. évi tanévben már Pesten, a piaristáknál végezte.

1818 és 1822 között a pesti egyetemen hallgatott bölcsészetet (filozófiát). Bölcsészeti tanulmányait követően, 1822 és 1824 között jogi tanulmányokat folytatott. Hangsúlyoznunk kell, hogy Bajza Józsefet az egyetemen elsősorban az esztétika, a filozófia és az irodalom érdekelte. Ugyanakkor jogi stúdiumai során valamennyi vizsgáját eredményesen tette le. Felsőfokú tanulmányait 1824-ben fejezte be Pozsonyban. Bajza József öt évvel később, 1829-ban szerzett Pesten ügyvédi diplomát, oklevelet.

Bajza József követi írnoki minőségben részt vett Pozsonyban az 1825-1827. évi rendi országgyűlésen. A következő esztendőben, 1828-ban a pesti királyi táblán jegyzőként működött. Több kortársától eltérően azonban nem folytatott ügyvédi gyakorlatot.

Bajza József 1829-ben végleg Pesten telepedett le, miután birtokait bérbe adta. Egészen elhunytáig Pesten élt.

Az egyetemi évek alatt kötött barátságot Toldy Ferencsel (1805-1875), a Magyar Tudományos Akadémia rendes, majd igazgatósági tagjával, valamint 1835 és 1861 között titoknokával, aki felismerte Bajza Józsefben a kiváló tehetségű költőt. Toldy Ferenc ajánlotta be Kisfaludy Károlyhoz (1788-1830), a Magyar Tudós Társaság rendes tagjához, aki a magyar romantikát később megteremtő tehetséges fiatalokat gyűjtötte maga köré. Bajza József kapcsolatba került a „magyar Horatiusszal”, Virág Benedekkel (1752 vagy 1754-1830) is, akinek nevéhez fűződik az Aranybulla első magyar nyelven történő kiadása 1805-ben.

Bajza József Kisfaludy Károly 1830-ban bekövetkezett halálakor átvette a Kisfaludy Károly által 1822-ben alapított Aurora folyóirat (évkönyv) szerkesztését. Az Aurora 1837-ben szűnt meg.

Említést érdemel, hogy Bajza József nevéhez fűződik 1831-ben a Kritikai Lapok című folyóirat megjelentetése. A lap, öt éven át, igaz, nem rendszeresen, 1836-ig jelent meg. A (fő)szerkesztő Bajza József írta a legtöbb cikket, többségükben éles hangvételű műkritikát. Megemlíthjük, hogy a Kritikai Lapok volt a fóruma a Conversations-Lexikon-pernek.

1837. január 1-jén jelent meg az Atheneum című lap első száma, melynek főszerkesztője Bajza József volt. A lap indítását Bajza József kezdeményezte az előző évben, bár az Atheneum engedélyezésre iránti folyamodvány Vörösmarty Mihálytól és Toldy Ferencről származott. A hetente két napon (alkalommal) megjelenő lapban jelentkezett Bajza József színikritikáival. A lapban rendszeresen publikált, csak néhány nevet említve, Kölcsey Ferenc, Hunfalvy Pál, Szemere Bertalan, Irinyi József, Vörösmarty Mihály és Kazinczy Gábor.

A folyóiratban gyakran jelentek meg jogi vonatkozású munkák, melyeknek szerzői elsősorban Bajza József ösztönzésére az állami adminisztráció, a törvényhozás és helyi önkormányzat aktuális kérdéseivel foglalkoztak. Az Atheneumban közzétett munkák szerzői pedagógiai kérdéseket is vizsgáltak. Bajza József nézete szerint a magyarországi reformok megvalósításában a kezdeményező szerep elsősorban a polgárságot illeti. A lap 1843-ban szűnt meg.

Bajza József 1829-től a Pesti Német Színházban ismerkedett a színházi élettel. Első, a színpadi romantikával kapcsolatos irányadó programját, a „Dramaturgiai és logikai leckék, magyar színházbírálok számára” című, komoly figyelmet keltő tanulmányában tette közzé 1836-ban.

Bajza József 1837 és 1838 között a Pesti Magyar Színház igazgatójaként – mely Pesten az első, Magyarországon pedig mint a negyedik magyar játéknyelvű színház jelent meg – kidolgozta a színház működési szabályzatát.

Az újonnan megnyílt színház műsorarányainak kérdéséről 1837-ben heves vita robbant ki. A vita következtében a következő évben, 1838-ban, Bajza József lemondott igazgatói pozíciójáról. Bajza József az Athenaeum folyóirat köré csoportosult költőkkel, írókkal és színészekkel együtt nem is alap nélkül attól tartott, hogy az Erkel Ferenc (1810-1893) által erősen támogatott operák túlsúlya a magyar nyelvű, hazai dráma ügyére kedvezőtlen hatást fog gyakorolni.

Fontos hangsúlyozni, hogy Bajza József nem az operák bemutatását ellenezte, hanem a magyar nyelv ügyét kívánta támogatni olyan módon, hogy a magyar nyelvű drámákat szerette volna látni a színház repertoárjában a zenés-táncos szórakoztató színdarabok helyett. Ennek a vitának lett a következménye az Athenaeum-per, mely során ellenfeleik, így a Pesti Magyar Színház választmánya, megkísérelték negatív színben feltüntetni a folyóiratot, és annak szerkesztőit.

A kor másik nagy vitája, a német és a francia romantika képviselői közt zajlott. Bajza József felismerve a francia romantika demokratikus szellemét, Victor Hugo ismertté tételével küzdött a magyar romantika megteremtéséért. Bajza József irodalmi- és színikritikáival, vitáival sokat tett a modern irodalmi élet viszonyainak tisztázásáért, illetve kritikáival a kemény, polemikus hangú bírálat megteremtőjévé vált. Említést érdemel, hogy Bajza József 1847-1848-ban a Nemzeti Színház aligazgatója, korábban pedig a színház drámabíráló bizottságának is tagja volt.

Bajza József politikai eszméit tekintve Kossuth Lajos híve volt. Az 1840-es évek közepén visszavonult az irodalmi és színházi kérdések vitatásától, minden idejét a politikai publicisztikának szentelte. A reformkor utolsó éveiben a politikai publicisztika területén Bajza József egyre aktívabb szerepet vállalt.

Batthyány Lajos kormányában a pénzügyminiszteri tárca birtokosa, Kossuth Lajos kérésének eleget téve főszerkesztője lett a Kossuth Hírlapja című forradalmi napilapnak. A napilap első száma 1848. július 1-jén jelent meg. A Bajza József által szerkesztett Kossuth Hírlapja (korabeli helyesírással Kossuth Hirlapja), melynek 156 száma jelent meg 1848. december 31-ig, komoly hatással volt a Batthyány-kormány radikalizálódás felé haladó politikai irányvezetésére.

Bajza József nem vállalt hivatalt az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc idején. Tollával küzdött. A forradalom és szabadságharc bukását követően menekülnie, bujkálnia kellett. Kétségtelenül közvetlen életveszélyben volt Vörösmarty Mihállyal (1800-1855) együtt.

Bár 1851-ben Julius Jacob von Haynau (1786-1853) bukása után Bajza József visszatérhetett Pestre, de az éveken át tartó üldöztetés, meghurcolás következtében elméje elborult. 1858-ban bekövetkezett haláláig kortársai, barátai véleménye szerint is többnyire már szellemi sötétségben élt.

Szülfalujában, Szücsiben, a Bajza Emlékházban állandó kiállítás tekinthető meg életéről és munkásságáról. Budapesten a Nemzeti Színház aulájában áll mellszobra. Magyarországon számos város – Békéscsaba, Budapest, Cibakháza, Gyula, Hódmezővásárhely, Jászszentlászló, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Makó, Nagykanizsa, Szeged, Tiszakécske, Tótkomlós, Vésztő és Dombóvár – utcát, közteret nevezett el róla. Hatvanban egy gimnázium is őrzi nevét.

A költőnek induló, jogi tanulmányokat is folytató Bajza József életművének maradandó értékét kétségtelenül kritikái és tanulmányai jelentik. Életpályája ugyanakkor elválaszthatatlan a kor jogi, politikai életében betöltött tevékenységétől. Kortársai pártállástól függetlenül elismeréssel szóltak a jogász Bajza József reformok kezdeményezése területén mutatkozó közéleti szerepéről. Kiemelendő, bár ma már szinte feledésbe merült tény, hogy Bajza József vetette fel elsőként Magyarországon az írói tulajdonjog kérdését.

Bajza József főbb munkái (válogatás)

Az epigramma theoriája. Tudományos Gyűjtemény. Pest, 1828.; A románköltésről. Pest, 1833.; Dramaturgiai és logikai leckék, magyar színházbírálok számára. Pest, 1836.; Szózat a Pesti Magyar Színház ügyében. Pest, 1839.; Bajza József összegyűjtött munkái. Kiadta, jegyzetekkel ellátta, az életrajzi bevezetést írta Badics Ferenc. I-VI. kötet. 3. bővített kiadás. Budapest, 1899-1901.; Válogatott cikkek és tanulmányok. Kiad. és bev. Lukácsy Sándor. Budapest, 1954.; Bajza József válogatott művei. Vál. és bev. Tóth Dezső. Budapest, 1959.; Bajza József - Toldy Ferenc levelezése. Kiad. Oltványi Ambrus. Budapest, 1969. és Bajza József elfeledett írásai. Kiad. és bev. Fenyő István. Budapest, 1984.

Felhasznált irodalom

Szücsi József: Bajza József. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1914.; Bajza József. In: Hegedüs Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka. Budapest, 1976. (első kiadás); Bajza Kálmán: Az Athenaeum-per. Budapest, 1997. és Fenyő István: A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon. Budapest, 1997.

Hamza Gábor
egyetemi tanár, az MTA rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)
Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu